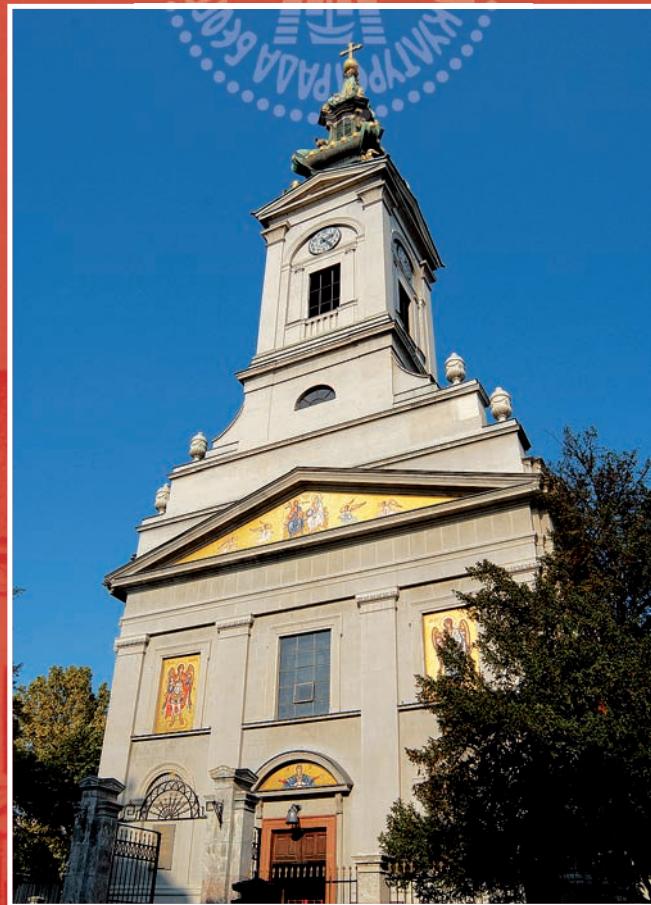

Саборна црква

The Cathedral Church

Завод за заштиту споменика културе града Београда

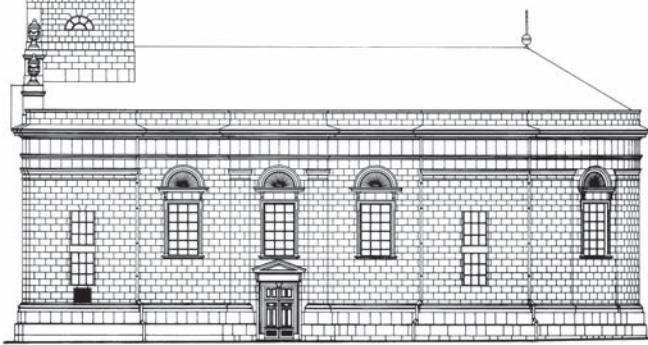
Cultural Heritage Preservation Institute of Belgrade

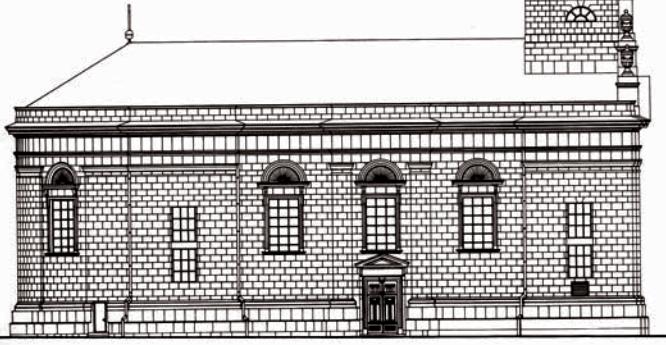
Изглед цркве из 1857. године
Appearance of the Cathedral from year 1857

Јужна фасада | The South façade

Северна фасада | The North façade

САБОРНА ЦРКВА

Кнеза Симе Марковића 3

Саборна црква у Београду налази се у старом делу града, на раскршћу улица Краља Петра и Кнеза Симе Марковића. На месту данашње цркве налазила се старија, посвећена светом арханђелу Михаилу. О томе како је изгледала, драгоценно сведочи протенстански свештеник и путописац Стјепан Герлах у свом опису путовања царских посланстава у Цариград 1573–1578. године. Иако пространа, са свим потребним литургијским сасудима и мобилијаром, није могла да прими бројни хришћански живљај београдске вароши.

Касније податке о постојању ове цркве¹ сачували су углавном путописци из 17. и 18. века, који нас о њеној судбини опширно извештавају. Током турско-аустријских сукоба почетком 18. века, црква је била разрушена, али с обзиром на то да је аустријска власт била изричита у наредби да се не смеју обновљати порушени српски храмови, тадашњи митрополит Мојсије Петровић (у очекивању подршке руског цара Петра Великог који у међувремену умире) самостално је приступио обнови цркве из темеља, украсивши је и новим иконостасом. Нажалост, тешке историјске околности поново су се одразиле и на живот цркве, тако да ово није била њена последња обнова.

Београдским миром закљученим 1739. године, Турци су, између остalog, поново добили Београд и „чим ућоше у варош и овом приликом показаше свој бес и према Србима и према српским светињама“.² Срушена је велелепна резиденција српске митрополије, а цркву „опленише и сводове јој оборише“.³ Неколико деценија касније, почетком 1798. године, црква је поново страдала, овога пута у пожару. Оспособљена за богослужење служила је до почетка 1813. године, када су је, након слома Првог српског устанка, Турци оскрнавили и опљачкали. Неопходне преправке обављене су након Другог српског устанка.

Објављивањем Хатишерифа 1830. године, на дан Св. Андрије Првозваног, којим је добијена и слобода богослужења, по наредби кнеза Милоша, „поред старе цркве, подигнута је дрвена звонара“⁴, у коју су била постављена звона. Ради ливења звона била је заложена велика ватра која је горела три дана. Поред ње су пролазили људи и у калуп са растопљеном бронзом убацивали различите предмете од сребра да би звона имала „србенији“ звук. Ондашњи Београђани су овај догађај „прижељкивали као нешто велико и недокучиво. За њих звук звона није значио само један обичан верски обред, звона су била симбол вековима очекиване победе“.⁵ Турци су на ову одлуку кнеза Милоша гледали с неверицом и претњом. До данас је сачувана анегдота када се београдски везир Хусеин-паша Гаваноз Оглу (1827–1833) обратио војводи Петру Цукићу, задуженом за подизање звона, претећи му да ће бити кажњен због тога. Храбри војвода је одговорио: „Знам, знам, ефендум паша, ако подигнем ја ћу погинути од турске рuke, а ако их не подигнем ја ћу погинути од руке мoga господара књаза Милоша. Ја више волим да погинем од турске рuke него од руке мoga господара као његов непослушни слуга.“⁶

Данас се у звонику Вазнесењске цркве (1863. год.) међу пет звона различите величине и порекла налази и звено старе Саборне цркве, које се 15. фебруара 1830. године огласило први пут, када је Кнежевина Србија добила аутономију.

Рушена и оправљана, стара црква се борила са злим временима све до 22. јуна 1836. године, када је након бројних дискусија кнез Милош Обреновић издао наредбу о њеном коначном рушењу и изградњи новог храма.

Градња нове Саборне цркве започета је 28. априла 1837. године. Освећење темеља ове „катедралне београдске цркве”⁷, 15. јула 1837. године, савременик је описао као изузетан догађај којем су присуствовали митрополит Петар Јовановић, највиши црквени великомодостојници, књегиња Љубица и наследници Милан и Михаило, кметови, деца и „народ обоје пола”⁸. Грували су топови а народ је „у цркву благосиљао сретно и пресрећно време ово”. На дан храмовне славе, Св. арханђела Михаила, 8. новембра 1845. године, митрополит Петар Јовановић је извршио освећење готове цркве и одслужио у њој прву литургију.

Саборна црква је била једна од највећих црквених грађевина у Кнежевини Србији и после Цркве св. Петра и Павла у Топчидеру (1832/1834), најстарија црква у Београду. Иако је питање ауторства архитектонских планова изградње цркве било дugo спорно, извесно је да су је градили мајстори из Панчева, по пројекту Фридриха Адама Кверфелда. Подигнута близу бедема, на узвишеном месту, била је сагледива са свих страна, а нарочито високи торањ звоника с великим позлаћеним крстом који „сваког иностранца поглед на се вуче, особито из Земуна”¹⁰.

Црква је једнобродна грађевина с полукуружном источном апсидом и припратом на западној страни, изнад које се уздиже високи звоник. Унутрашњост је просторно подељена на олтарски део, наос и припрату у којој се налазе крстionица и степениште за звоник. За разлику од северне и јужне фасаде, истоветних и једноставно обликованих, западна – главна фасада истакнута је репрезентативним порталом и широким степенишним прилазом. По свом склопу и финим пропорцијама, архитектура Саборне цркве је непосредно прихватила узоре неокласицистичких цркава с пре-

познатљивим барокним торњем, које су се у истој епохи градиле по Аустрији, а у које се убраја и нешто старија Саборна црква у Сремским Карловцима (1758), која је била могући узор. Овај тип цркава биће веома распрос tražen у Србији током Милошеве владавине.

По завршетку градње приступило се укraшавању и опремању унутрашњости. Београдска црквена општина је ангажовала вајара, дрворезбара и ливца Димитрија Петровића (1799–1852), школованог на академији у Бечу, на изради нацрта за иконостас и певнице. Нажалост, због извесних несугласица са општином, Димитрије Петровић након изrade архитектонског дела иконостаса и његовог монтирања у цркви 1842. године, заувек напушта Београд. Раскошно обликован, са извесним еклектичким декоративним елементима, иконостас Саборне цркве у Београду свакако је најрепрезентативнији класицистички иконостас у Србији.

Осликавање Саборне цркве било је поверено једном од најпознатијих српских сликара 19. века, Димитрију Аврамовићу (1815–1855), који је у периоду између 1841. и 1845. године насликао укупно осамнаест великих зидних композиција и приближно педесет икона за иконостас. Уметник је био под утицајем бечке историјске школе и немачких назарена, али се његов изразит осећај за драматични колорит и пластични – смели ритам спојио у оригинални сликарски рукопис. На зидним површинама Саборне цркве остварио је јединствене монументалне композиције религијског садржаја, високо вредноване у новијем српском сликарству.

Поред сликарских и дуборезачких радова на иконостасу, певницама и предикаоници, зидних слика, посебну вредност у цркви представља ризница у којој се чувају предмети примењене уметности – златарска дела из 18. и 19. века, одјеће, крстови, појединачне иконе из друге половине 19. века и други предмети од културно-историјског значаја.

У близини цркве, тачније на месту где се данас протежу Задарска улица, део улице Краља Петра и Косанчићев венац, налазило се старо српско гробље. Његово постепено ширење наставило се и на простору порте Саборне цркве, која је током првих деценија 19. века била неограђена и служила је као својеврсно гробље у којем су сахрањиване виђеније личности Србије. Лобања вожда Карађорђа је до 1837. године била сахрањена у јужном делу порте, када је по жељи и наређењу кнегиње Љубице извађена и пренесена у Тополу. У самој цркви налазе се мошти св. цара Уроша и св. деспота Стевана Штиљановића (†1540), гробнице српских владара кнеза Милоша (1780–1860) и Михаила Обреновића (1823–1868) и гробнице црквених поглавара. Пред главним улазом у цркву сахрањени су српски књижевник и просветитељ Доситеј Обрадовић (1742–1811) и реформатор српског језика и сакупљач народног блага Вук Караџић (1787–1864). При Саборној цркви је 1853. године основано Прво београдско певачко друштво, које је и данас активно. Тим хором су дириговали сви значајни композитори српске музике, попут Јосифа Маринковића, Стевана Мокрањца, Корнелија Станковића и др.

Саборна црква у Београду својом архитектуром, уметничким делима и богатом ризницом представља изузетан споменик културе. Она је непроцењива историјска баштина везана за судбину српског Београда прве половине 19. века, који се управо формирао на простору око Саборне цркве, поставши његов црквени, управни и културни центар. У време када постепено наступају нове друштвене и политичке прилике у Србији, Саборна црква је постала стожер у борби за осамостаљивање од турског централизма све до коначног ослобођења од вековног ропства.

„...Цепајући у небо облаке, бацала је на све стране слику грађанске лепоте, изазивајући поштовање према оном чему је намењена. Она је собом очигледно сведочила вакарс нове државе српског народа и уливала наду на све лепшу будућност.“¹¹

Одлуком из 1979. године, Саборна црква је утврђена за културно добро од изузетног значаја за Републику Србију.

Иrena Срећеновић,
историчар уметности

Напомене:

- 1 Поред Саборне цркве посвећене св. арханђелу Михаилу, извесни писани извори (нпр. Споменица Саборне цркве у Београду), сведоче о постојању још једне цркве у тадашњем Београду, која је била посвећена светом Јовану Крститељу, али о којој нема ближих података.
- 2 Јоаким Вуjiћ, Путешесвије ћо Србији, I књига, 1828. година, Београд, 1901, 23.
- 3 Исто.
- 4 Никола Несторовић, Грађевине и архитекти у Београду прошлог столећа, Београд, 1937, 22.
- 5 Споменица Саборне цркве у Београду, 41.
- 6 Драган Ј. Ранковић, Из Београдске прошлости, БОН, 1938, бр. 3, 210.
- 7 Милан Ђ. Милићевић, Успомене - 1831–1855, Београд, 1952, 61.
- 8 Исто.
- 9 Исто.
- 10 Стјепан Марјановић, Рукопис о Београду, Даница Илирска за 1842, бр. VIII.
- 11 Споменица Саборне цркве у Београду (1845–1945), 74–96.

Зидно сликарство на делу свода наоса

Wall painting at the part nave's vault

Иконостас
Iconostasis

Детаљ прозора
Window - detail

Тронови | Thrones

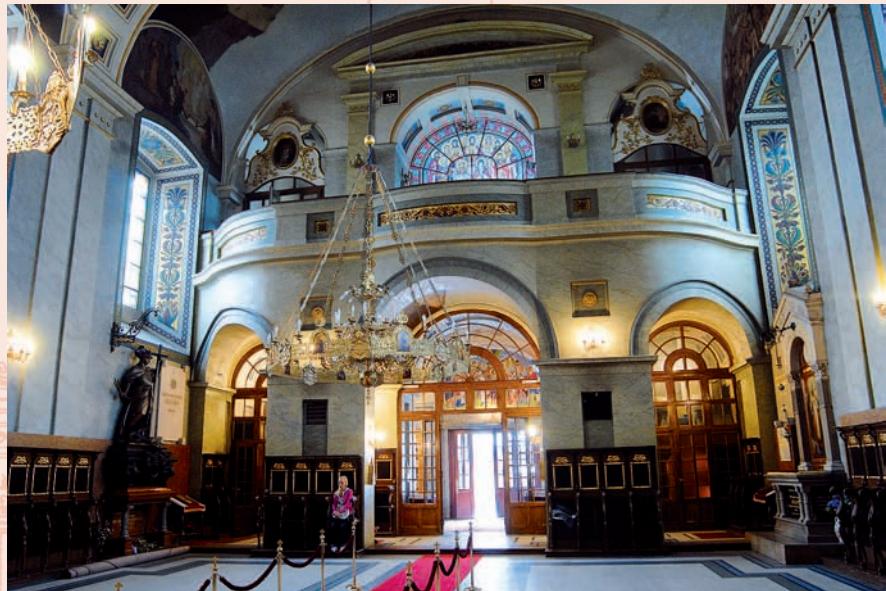
Гробница Милоша и Михаила Обреновића
Tombs of Milos and Mihailo Obrenovic

Зададна фасада | The West façade

Предикаоница
Pulpit

Прирата
Nartex

Патрон, заштитник цркве
Св. арханђел Михаило
Patron saint of the Church,
Saint Archangel Michael

Звоник | Bell tower

Патрон, заштитник цркве
Св. арханђел Гаврило
Patron saint of the Church, Saint
Archangel Gavri

THE CATHEDRAL CHURCH

3, Kneza Sime Markovica Street

The Cathedral Church in Belgrade is situated in the old part of the city, at intersection of Kralja Petra and Kneza Sime Markovica Streets. There was an older church, dedicated to St. Archangel Michael, at the site of today's church.

Protestant priest and a writer on travel Stjepan Gerlach gives us precious records of its looks in descriptions of travels of Emperor's delegates to Istanbul, 1573-1578. Although spacious with all necessary liturgical accessories and furniture it was not large enough to receive all the Christian citizens of town of Belgrade.

Later records of existence of this church¹ were mainly saved by writers on travel from the 17th and the 18th century, who inform us broadly about its destiny. During Turkish-Austrian conflicts in the beginning of the 18th century it was destroyed, and concerning the Austrian authorities were explicit in their order not to restore the damaged Serbian temples, former Metropolitan Mojsije Petrovic, has by himself, expecting the support of Russian Czar Peter The Great, who had meanwhile died, started renewal of the Church from its foundations, decorating it with a new iconostas. Unfortunately, serious historical circumstances once again affected the life of the Church resulting in this being not the only restoration.

In the Treaty of Belgrade concluded in 1739 Turks got along with other once again Belgrade and "*as soon as they entered the town they showed their anger toward Serbs and Serbian relics on this occasion*".² Impressive Residence of Serbian Metropolitan was torn down, and the church "*rubbed and its roof torn down*".³ Few decades later, at the beginning of 1798 the church once again suffered from damage, this time in fire. Repaired for services it served until the beginning of 1813, when after breaking of the First Serbian Uprising Turks desecrated and robbed it. Necessary restoration work was preformed after the Second Serbian Uprising.

Proclamation of Hatiserif in 1830, on the day of St. Andrew, according to which Serbia got the freedom to perform the religious service, and by the order of Prince Milos "*beside the old church, a wooden bell tower was built*"⁴, in which the bells were put. For the purpose of casting a great fire was lit, which burned for three days. People would pass by and throw different silver objects to mould with bronze that was melting, so bells would have "*a more silvery*" sound. Former Belgrade citizens were waiting for this happening "*as for something great and unreachable. For them the sound of bells did not represent just an ordinary religious custom. The bells represented a symbol of centuries expected victory*".⁵ Decision brought by Prince Milos was accepted among Turks with doubt and threat. An anecdote was saved until present days about a threat of Belgrade's vizier Husein – Pasha Gavanoz Oglu (1827-1833) referring to Duke Petar Cukic, who was in charge of construction of the bells, that he shall be punished for that. The brave Duke replied: "*I know, I know Efendi Pasha, if I raise them I shall die of Turkish hand, and if I do not, I shall die of hand of my master Prince Milos. I prefer to die of the Turkish hand then*

*from hand of my master, as his disobedient servant.*⁶ Today, the bell of the old Cathedral Church is situated in the bell tower of the Church of Ascension (1863) with its five bells different in size and origin. This bell sounded for the first time on 15th February 1830 when Serbian Princedom got its autonomy.

Destroyed and repaired the old church had struggled with evil times until 22nd June 1836, when, after numerous discussions Prince Milos Obrenovic ordered the church to be torn down and a new one constructed.

Construction of the new Cathedral Church had begun on 28th April 1837. Consecration of its foundations on 15th July 1837, of the "Cathedral Church of Belgrade"⁷, a contemporary described as an exceptional happening, witnessed by Metropolitan Petar Jovanovic, Church dignitaries of high rank, Princess Ljubica and successors Milan and Mihailo, serfs, children and "*folk of both sexes*"⁸. The cannons were roaring and people were saying "*church blessing this happy and happier time*"⁹. On the day of Patron's Feast Day of the Church, St. Archangel Michael, on 8th November 1845, Metropolitan Petar Jovanovic has consecrated the finished Church and served the first liturgy in it.

The Cathedral Church was one of the biggest religious buildings in Serbian Princedom and after the Church of St. Peter and Paul in Topcider (1832/34) the oldest one on Belgrade. Although the author of the design remained controversial for a long time, it is certain that the Church was built by constructors from Pancevo, according to project made by Fridrich Adam Kverfeld. It was built near to rampart, on a high site well seen from all sides, especially the high bell tower with big gilded cross, which "*has attracted the view of any foreigner, especially ones from Zemun*".¹⁰

The Church has a single nave construction with semi-circular apse on the East side and narthex on the West side above which the high bell tower is rising. The inner space is divided to alter part, nave and narthex in which baptistery and stairs leading to bell tower are situated. Different from the North and South façade, shaped simply and in the same manner, the West façade is emphasized by distinct portal and wide entrance stairs. Archi-

ture of the Cathedral Church directly adopted with its assembly and fine proportions the standards of neoclassical churches with recognizable baroque tower, that were built at the same time in Austria. Somewhat older Cathedral Church in Sremski Karlovci (1758), which also belongs to this group, could have been a possible model. Architecture of this church was very used as a model in sacral architecture during the reign of Milos.

Decoration and interior works were performed after finishing of the construction. Belgrade's church municipality hired a sculptor, engraver and smelter, Dimitrije Petrovic (1799-1852), educated on Academy in Vienna to make drawings for iconostas and choir. Unfortunately, due to certain misunderstandings with municipality, Dimitrije Petrovic left Belgrade for good, after making and mounting of architectural part of iconostas in 1842. Exuberant in form with certain eclectic decorative elements, iconostas of the Cathedral Church in Belgrade is certainly the most prestigious classicist iconostas in Serbia.

Painting of the Cathedral Church was confided to one of the most famous 19th century Serbian painters Dimitrije Avramovic (1815-1855), who painted eighteen big wall compositions and almost fifty icons for iconostas during the period of 1841 to 1845. The Artist was under the influenced of the historical school of Vienna and German Nazarenes, but his distinct feeling for a dramatic colour scheme and plastic-dramatic rhythm created a recognizable Serbian manner. He has created unique monumental compositions of religious content at

the walls of the Cathedral Church, highly evaluated in newer Serbian painting.

Besides painting, engraving works on iconostas, choir and pulpit, wall paintings, a treasury presents a special value, where applied art objects are kept – golden products from the 18th and 19th century, priest's garments, crosses, individual icons from second half of the 19th century and other objects of cultural historical importance.

In the vicinity of the Church, more precise at a place of todays Zadarska Street and part of Kralja Petra Street and Kosancicev venac an old Serbian graveyard was situated. Its gradual broadening included the church yard of the Cathedral, which was not fenced during the first decades of the 19th century and it served as a graveyard, where prominent Serbian persons of those times were buried. The skull of Duke Karadjordje, was buried in the south part of the Church yard until 1837, when it was, according to wish and order of Princess Ljubica taken out and transferred to Topola. The relics of St. Czar Uros and St. Despot Stevan Siljanovic (+1540), tombs of Serbian rulers Prince Milos (1780-1860) and Mihailo Obrenovic (1823-1868), as well as the tombs of certain Church dignitaries are situated in the Church. Serbian writer and educator Dositej Obradovic (1742-1811) and reformer of Serbian language Vuk Karadzic (1787-1864) have been buried in front of the main entrance of the Church. The First Belgrade Singers Society – performing Serbian sacred music, which is active today as well, was founded in 1853 at the Cathedral

Church. This choir has been conducted by all distinguished composers of Serbian music, like Josif Marinkovic, Stevan Mokranjac, Kornelije Stankovic and others.

The Cathedral Church in Belgrade with its architecture, art work and rich treasury represents an impressive cultural monument. It is an invaluable historical monument connected to the fate of the first half 19th Century Serbian part of Belgrade, which had been forming in area around the Cathedral Church, this way becoming its religious, management and cultural centre. During the times when new social and political occasions were slowly emerging The Cathedral Church became central support in independence fight from Turkish centralism to the final freedom from centuries long slavery.

„...Tearing the clouds in the sky, it was offering a picture of town beauty to all sites, provoking great respect towards its dedication. It was an obvious testimony of a resurrection of the new state of Serbian people and brought hopes of a better future itself“¹¹

The Cathedral has been proclaimed as the 1st category cultural property in 1979.

Irena Sretenovic, Art Historian

Notes:

- 1 Beside the Cathedral Church dedicated to Saint Archangel Michael, some sources (as Spomenica Saborne crkve u Beogradu), about existance of one more Church in former Belgrade, that was dedicated to Saint Jovan the Baptist, but without any closer records.
- 2 Joakim Vujic, Putesestvije po Srbiji, I knjiga, 1828. godina, Beograd, 1901, 23.
- 3 ibid
- 4 Nikola Nestorovic, Gradjevine i arhitekti u Beogradu proslog stolca, Beograd, 1937, 22.
- 5 Spomenica Saborne crkve u Beogradu, 41.
- 6 Dragan J. Rankovic, Iz Beogradske proslosti, BON, 1938. br. 3, 210.
- 7 Milan Dj. Milicevic, Uspomene, 1831-1855, Beograd, 1952, 61.
- 8 ibid
- 9 ibid
- 10 Stjepan Marjanovic, Rukopis o Boegradu, Danica Ilirska za 1842, br. VIII
- 11 Spomenica Saborne crkve u Beogradu (1845-1945), 74-96.

Саборна црква

Издавач: Завод за заштиту споменика културе
града Београда

За издавача: Милана Јочић, директор

Аутор текста: Ирена Сретеновић

Приредила: Лидија Котур

Лекција и корекција: Татјана Тодоровић

Превод на енглески језик: Јелена Весић

Графички дизајн: Славиша Шубот

Фотографија: Снежана Неговановић
Фотодокументација Завода за заштиту
споменика културе града Београда

Тираж: 1000 примерака

Штампа: Штампарија „Раковић“, Београд

Београд 2008.

Издање је омогућио Град Београд,
Градска управа, Секретаријат за привреду

Секретаријат за привреду

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

726.54(497.111)(083.82)
ISBN 978-86-81157-30-5
COBISS.SR-ID 154680076

Завод за заштиту споменика културе
града Београда